KUR'ÂN'DA İHLAS KAVRAMI VE MUHLİS İNSANIN VASIFLARI

Dr. İsmail KARAGÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı Müfettişi

GİRİŞ

"İhlas", mü'minlere özgü bir nitelik olup, iman ve ibadetlerin kabul olmasının şartlarından biridir. Bu itibarla Kur'an'da "İhlas" üzerinde ısrarla durulmuş, "Dîni Allah'a hâlis kılarak ibâdet edilmesi" emredilmiş,(1) ancak "muhlis" olanların şeytanın iğvasından (azdırıp hak yoldan saptırmasından) kurtulabilecekleri bildirilmiştir.(2)

Kur'ân'ın gönderilmesinin hikmetlerinden biri de insanların, "Dini Allah'a hâlis kılarak" ibadet etmelerini sağlamak, onları şirk ve riyadan neticede hüsrana uğramaktan kurtarmaktır.(3)

Şeytana uyarak azan, böylece ihlasını yitiren insanların cehenneme atılacağının bildirmesine karşılık(4) "Ancak Allah'ın muhlis kullarının acıklı azaptan kurtulabilecekleri ve onların nimet (naîm) cennetlerinde ikram görecekleri" müjdelenmiştir.(5)

---

(1) Zümer, 39/2,11,14. Beyyine, 98/5.

(2) Sad, 38/83.

(3) Zümer, 39/2-3. Ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: "Biz bu Kitabı (Kur'an'ı) sana hakla indirdik; öyleyse sen de dîni yalnız kendisine hâlis kılarak Allah'a ibâdet et. İyi bilin ki hâlis din yalnız Allah'ındır. O'ndan başka velîler edinerek: "Biz bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz" diyenler(e gelince): Şüphesiz ki Allah, onlar arasında, ayrılığa düştükleri şeyde hükmünü verecektir. Allah, yalancı nankör kimseyi doğru yola iletmez. 39/2'de "Fa'budillaha muhlisan lehü'd-dîn" emri, ibadetlerde ihlaslı olmayı, riyakâr olmamayı, 39/3'deki "Ondan başka veliler edinerek "biz bunlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" cümlesi Allah'tan başkasına tapmanın şirk olduğunu ifade etmektir. Kur'an, şirk ve riyayı (ihlassızlığı, gösterişi) reddetmektedir.

(4) Sa'd, 38/85.

(5) Sâffât, 37/38-49.

İnsanın bu müjdeyi yakalayabilmesi, ihlaslı bir mü'min olmasına bağlıdır. İnsanın "ihlaslı mü'min" olabilmesi için de ihlasın ne olduğunu bilmesi gerekir. Çünkü insan, "ihlas"ın ne olduğunu bilmeden inanç, ibâdet, söz, fiil ve davranışlarında ihlaslı olamaz.

İman ve ibadetlerinde ihlası yakalayamayıp şirk ve riya bataklığına saplanan insan; Yüce Allah'ın; "De ki: Size (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları bildireyim mi? Onlar, dünya hayatında bütün çalışmaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimselerdir. İşte onlar, Rab'lerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa çıkan kimselerdir..."(6) buyurduğu kâfir insanların âkibetine uğrar. Bu sebeble îman ve amelinin boşa gitmesini istemeyen insan, ihlasın ne olduğunu bilmeli ve "muhlis mü'min" olmalıdır.

Bu çalışmamızda "ihlas" kavramının anlamı ve muhlis olmanın şartları üzerinde duracağız.

I– İHLAS KAVRAMININ ANLAMI

a) Sözlük Anlamı:

"Saf ve hâlis olmak, karışık ve şaibeli olmamak", "kurtulmak" "ulaşmak" ve "ayrılmak" anlamlarındaki "h.l.s:" kökünden gelen "ihlas" kelimesi; "bir şeyi halis kılmak", "halis olmak", "özünü almak" ve "seçmek" demektir.

"Sâfi, karışıksız ve sadece bir şeye özgü olana" "hâlis"; "bir şeyi halis kılan, bir şeyin özünü alıp seçen ve ihlas sahibi olana" "muhlis" denir. (7)

b) Terim Anlamı

Din ıstılahında "ihlâs"; iman, ibadet, itâat, ahlak, amel, dua... gibi her türlü dini görevleri halkın övme ve beğenisini, yerme ve kınamasını düşünmeksizin sırf Allah için iyi ve halis bir niyetle yapmaya; şirk (Allah'a ortak koşmak), nifak (iki yüzlülük), riya (gösteriş) ve süm'a (ibadetlerini halka duyurma)... gibi şâibelerden uzak, söz, fiil ve davranışlarında samimi ve dosdoğru olmaya denir.(8)

---

(6) 18/103-105.

(7) İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, VII, 25-28, Beyrut, 1956 Asım Efendi, **Kâmus Tercemesi**, II, 1168-1169 İst. 1886, Levis Me'lûf, **el-Müncid**, s.191

(8) İhlas kavramı farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bunların bir kısmı şöyledir:
"İhlas, kişinin hareket etmesinin sebebi yalnız Allah rızası olmasıdır."
"İhlas, devamlı olarak yaratanı düşünmek ve ona bakmakla mahluku unutmaktır."
"İhlas, onu bozmak için şeytanın bile duyup farkında olamadığı, meleğin bile yazamadığı ameldir."
"İhlas, Allah ile olan muameleden malukatı çıkarmaktır."
"İhlas, hiç kimsenin övmesini beklemeden Allah için yapılan ameldir."
"İhlas, ameli karışıklıklardan arındırmaktır."
"İnsanlar, görüyor diye ameli terketmek riyâ; insanlar görsün diye amel işlemek ise şirktir. İhlas da, Allah'ın insanı bu ikisinden korumasıdır."
"İhlas, insanın ameli ile dünya ve âhirette karşılık beklememesidir."
"İhlas, niyyet-i halisadır."
"İhlas, ancak Allah'ın rızasını kastedmektir."
"İhlas, insanların övmesini sevmemektir."
"İhlas, şahısların mülâhazasından korunmaktır."
"İhlas, itaatlerde başka bir şeyi değil, Allah'ın rızasını kasdetmek ve O'na yaklaşmayı istemek, insanlara karşı yapmacık davranmayı, onların övgüsünü kazanmayı ve sevmelerini arzu etmeyi terketmektir.
"İhlas, kulun fiilerinin zahirde ve batında (dış ve içte) eşit olmasıdır."
İhlasın yukarıda verilen tanım ve benzerleri için bkz. Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmi'ül-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân, I, 1/572; XII, 23/190-Beyrut, 1988. Kuşeyrî, Abdü'lkerim ibn Havâzin Ebu'l-Kâsım, Er-Risâle, s. 112-114, Mısır, baskı yeri ve tarihi yok. Râgıb el-İsfehânî, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, s.155.Thk. M.S.Keylânî, Mısır, 1961. Gazâlî, Muhammed b. Muhammed Ebu Hamid, İhyâu Ulumi'd-dîn, (trc. Ahmet Serdaroğlu), IV, 680-686. Bedir Yay.İst. 1974. Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, Ebu Abdillah, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, VII, 188, Kahire, 1935. Nesefî, Abdullah b. Ahmet, Ebu'l Berekaât, Medâriku't- Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, IV, 551. (Mecmuatün Mine't-Tefâsîr) Beyrut, tarihsiz. Hazin, Alâü'd-Din Ali b. Muhammed, Lübâbü't-Tavil fi Meâni't-Tenzîl (Mecmüatün mine't-Tefâsîr) I, 209. Beyrut, tarihsiz. Seyyid Şerif Cürcânî Kitâb'üt-T'arifât, s. 14. baskı yeri ve tarihi yok.

II- KUR'AN'DA İHLAS KAVRAMI

İhlas kavramının kökü ve türevleri Kur'an'da "halasa", "ahlasa", "istahlasa", "halis", "muhlis" ve "muhlas" şeklinde 30 ayette geçmiştir. Bu kelimelerin anlamlarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Bir âyette geçen "halasa", insanlardan ayrılmak, bir kenara çekilip yalnız kalmak" (inferede, i'tezele), aralarına kimseyi almamak anlamındadır.(9)

"Ondan (Bünyamin'den) ümitlerini kesince (Yusuf'un kardeşleri, meseleyi) gizli görüşmek üzere insanlardan ayrılıp bir kenara çekildiler, başbaşa kalıp aralarına kimseyi almadılar (halasû)...".(10)

2. Bir âyette geçen "istahlasa" kelimesi, "bir insanın birisini kendisine has eleman yapmak istemesi" anlamındadır.(11)

Mısır hükümdarı Velid b. Reyyan, gördüğü bir rüyayı yorumlaması için Yusuf (a.s.)'ı hapisten çıkarıp yanına getirmesi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

"Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman yapayım..." (Yusuf, 12/54).

3– İki âyette geçen "ahlasa" kelimesi, iki anlamda kullanılmıştır:

a) "Seçmek" ve "ihlasa erdirmek".(12) İbrahim, İshâk ve Ya'kup peygamberle ilgili olarak yüce Allah şöyle demiştir:

"Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen kimseler olarak seçip ihlasa erdirdik." (Sad, 38/46)

b) "İman, ibadet, itâat ve her türlü ameli Allah'a özgü kılmak, sadece O'nun rızasını gözetip başka bir amaç gütmemek, nifak, şüphe, şirk, riya ve sum'ayı terketmek"(13).

Yüce Allah, Nisâ sûresinin 145. âyetinde, "Münafıkların cehennemin en alt tabakasında olacaklarını, onlara asla yardımcı bulunamayacağını" bildirdikten sonra 146. âyette dört özelliğe sahip olanların nifaktan kurtulabileceklerini beyan etmiştir. Bu özelliklerden birisi de "dinde ihlas"tır.

"Ancak tevbe edenler, hallerini ıslah edenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini (îmân ve îbadetlerini) yalnız Allah için yapanlar hariç. Bunlar, mü'minlerle beraberdirler. Allah, mü'minlere büyük mükâfaat verecektir."

4– Yedi âyette geçen "hâlis/hâlisa" kelimesi, "Bir şeyin sadece bir şeye veya bir kimseye has/özgü olması, sâfi, katıksız ve şaibesiz" demektir. (14)

Şu iki ayeti örnek olarak verebiliriz:

a) "De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti? De ki: "Onlar dünya hayatında mü'minlerindir. Kıyamet gününde ise sadece (mü'minlerindir). İşte biz, bilen bir toplum için ayetleri böyle açıklıyoruz." (A'raf, 7/32).

Âhirette nimetlerin sırf mü'minlere özgü olduğunu, dünyada olduğu gibi âhirette de Allah'ın nimetlerinden kafirlerin de yararlanamayacaklarını "halisa" kelimesi ifade etmektedir.

b) "Kuşkusuz hayvanlarda da sizin için büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis (safî ve katısız) süt içiriyoruz." (Nahl, 16/66).(15)

---

(9) Kurtubî, a.g.e., IX, 241. Beydâvî el-Kâdî Abdullan b. Ömer, **Envâru't-Telzîl ve Esrârût-Te'vîl** (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr) III, 441. Beyrut tarihsiz. Nesefî, a.g.e., III, 441

(10) Yusuf, 12/80.

(11) Taberî, a.g.e., VIII,13/4.

(12) Hâzin, a.g.e., VI, 287.

(13) Taberî, a.g.e., IV, 5/339. Hâzin, a.g.e., II, 192.

(14) Beydâvî, a.g.e., III, 616; VI.128.

(15) Hâlis kelimesinin geçtiği diğer âyetler için bkz. Bakara, 2/94, En'âm, 6/139, Ahzâb, 33/50, Sâd, 38/46.

"Hâlis süt";kanın rengi ve fışkının kokusu bulaşmamış, saf ve temiz sütü ve berraklığı ifade etmektedir. Bu mananın "dinde ihlâs" ifadesi ile eş anlam ilişkisi vardır. Yüce Allah; "Dikkat edin halis din yalnız Allah'ındır..." (Zumer, 39/3) buyurmuştur.

"Halis din"den maksat, tevhid esasına dayanan İslam'dır. Katâde b. Diâme (ö.117/735) "elâ lillahi'd–dîni'l–hâlis" cümlesini "şehadeti en lâilâhe illallah" (Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmek) diye tefsir etmiştir. (16)

5– 11 âyette "muhlis", 10 âyette de "muhlas" kelimesi geçmiştir. Kıraat imamlarından İbn Kesîr (Ö.120/737), Ebu Âmr b. el–Alâ (Ö.154/771), Abdullah İbn Âmir (Ö. 118/736) ve Ya'kûb b.İshâk, Kur'an'da geçen bütün "muhlas" kelimelerini "muhlis" şeklinde okumuşlardır.(17)

Kur'ân'da "muhlis" kelimesi, "terim anlamı" bölümünde zikrettiğimiz vasıflara hâiz ihlas sahibi mü'min anlamında, "muhlas" kelimesi ise; peygamberlerin(18) ve mü'minlerin sıfatı olarak(19) kullanılmıştır.

Peygamberlerin sıfatı olarak "muhlas"; nübüvvet ve risâlet görevi ile seçilmiş, şirk, küfür, nifak ve büyük günahlardan korunmuş ve Allah'ın kendilerini itaat konusunda ihlasa erdirmiş olduğu kimseler anlamında; mü'minlerin sıfatı olarak "muhlas" ise; îman ve ibadet konusunda ihlasa erdirilmiş, şirk ve küfürden, sapıklık ve dalaletten, şeytanın iğvâsından ve ilâhî azaptan korunmuş seçkin mü'min anlamındadır. (20)

III– İHLÂSIN HAKîKATI

İnsanın her türlü ibadet ve itaatinde kalbini ve niyyetini Allah'ın rızasının dışındaki bütün duygu ve düşüncelerden maksat ve hedeflerden uzak tutması(21), amelini ve fiilini insanların mülahazasından arındırmasıdır.(22)

"İhlas", Allah ile kul arasında bir sırdır. Öyle bir sır ki, onu melek bilemez ki yazsın, şeytan bilemez ki ifsad etsin, heva ve heves bilemezki meyletsin.(23) Çünkü İhlas, kalbe ait bir ameldir.(24) Bu itibarla irade, kasıt ve niyyetle doğrudan ilgisi vardır. İhlası anlayabilmek için niyyetin mahiyetini ve ihlas-niyyet ilişkisini iyi kavramak gerekmektedir. Çünkü ihlassız amel makbul olmadığı gibi, niyyetsiz amel de makbul değildir. Peygamberimiz (s.a.v.): "Ameller ancak niyyet iledir (niyetlere göre değerlendirilir). Herkese ancak niyyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allah ve Resulüne ise (onların rızası için) onun hicreti Allah ve Resulünedir. Kim hicretini dünyalık elde etmek veya bir kadınla evlenmek için yaparsa onu,n hicreti de niyyet ettiği şeyledir." (25) buyurmuştur.

Niyyet o kadar önemlidir ki, insanın inanç, söz, fiil ve davranışları bu niyyete

(16) Taberî, a.g.e XII, 23/191.

(17) Taberî, a.g.e., VII,12/191 IX,16/94. Beydâvî, a.g.e., III, 397, Kurtubî, a.g.e., IX, 170, X, 28

(18) Bkz. Meryem, 19/51, Yusuf, 12/24

(19) Bkz. Hicr, 15/40, Sâffât, 34/40, 74, 128, 160, 169, Sâd, 38/83.

(20) R.el-İsfehânî, a.g.e 155.

(21) Bkz. Taberî, a.g.e, VII, 12/10. Beydâvî, a.g.e. III, 397. Hâzin, a.g.e., III, 397. Fîrûzâbâdî, a.g.e., 397.

(22) Kurtubî, a.g.e., I, 146

(23) Kurtubî, a.g.e., I, 146, Kuşeyri, a.g.e. s.13. Ş. Cürcânî, a.g.e. s.14. Kuşeyri, Risâlesi'nde uzun bir senetle şu rivayeti yapmıştır. "... Huzeyfe ihlas nedir? diye peygamberimiz (s.a.v.)'e sordum, peygamberimiz buyurdu ki, ihlas nedir? diye Cibril'e sordum, Cibril de dedi ki; ihlas nedir diye Allah'a sordum. Buyurdu ki, İhlas, benim sırlarımdan bir sırdır, onu kullarımdan sevdiğimin kalbine tevdi ederim, s.13.

(24) Kurtubî, a.g.e, XX, 44.

(25) Buhârî, İmân, 41 (I, 20) Müslim, İmare, 155 (II, 1515) Ahmed, I,25, İbn Mace, Zühd, 26 (II, 1413).

göre değer kazanır. Peygamberimiz (s.a.v.): "Mü'minin niyyeti amelinden hayırlıdır."[26] "İnsanlar (kıyamet günü) niyyetlerine göre haşrolunacaklardır."[27] buyurmuştur.

Niyyet, iyi veya kötü olabilir. İnsan bu iyi niyyetine veya kötü niyyetine göre sevap veya günah kazanır.[28] Nitekim, Peygamber (s.a.v.), "İki müslüman kılıçlarıyla buluşup (dövüştüklerinde) ölen de öldüren de cehennemdedir." buyurmuştur. (Ahnef b. Kays) diyor ki, "Ya Rasulallah! Şu katil Cehenneme gidiyor, onu anladım, maktule ne oluyor da cehenneme gidiyor" dedim. "Çünkü O da arkadışını öldürmeye çok hırslı idi." buyurdu demiştir[29].

Bir amel, üç şey ile meydana gelir: "İlim", "irade" ve "güç". İnsan; bilmediğini isteyemez, istemediğini yapmaz, istediğini yapabilmesi, gücünün bulunmasına bağlıdır. Bu sebeple amelin meydana gelebilmesi için önce ilim, sonra irade bulunması gerekir: İradenin fiiliyata geçmesi için de güce ihtiyaç vardır. Güç, "bir şeye kalbin meyletmesi demek olan "irade"nin hizmetçisidir. "İrade"de bilgi ve inanca bağlıdır. İşte "niyyet"; iradeye uygun olan şeye kalbin meyletmesidir.

İnsanı harekete geçiren "kuvvet", niyyet edilen maksattır. İradeye hizmet eden gücün harekete geçmesi ise "amel"dir.

Amelin meydana gelmesi bazen bir, bazen iki sebeple olur. İki sebep bulunduğu vakit, ya iki sebep birlikte veya her biri ayrı ayrı amelin ortaya çıkmasında müessirdir. Veya iki sebepten biri gerçek müessir diğeri de buna yardımcıdır. Şimdi bunlara birer örnekle açıklık getirelim.

1. Ameli, tek sebep meydana getirebilir. Mesela bir insanın her hafta pazartesi ve perşembe günleri sünnete uymak ve Allah'ın rızasını kazanmak için oruç tutması gibi. Bu insanın Allah'ın rızasını kazanmanın dışında başka bir maksadı ve niyyeti yoktur. İşte bu "niyyet" halistir. Bu halis niyyete uygun olarak yapılan amel ise "ihlas"tır.

---

(26) Taberânî, rivayet etmiştir. Gazâlî, a.g.e. IV, 660. Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid, I, 61.

(27) İbn Mace, Zühd, 26 (I, 1414). Tirmizi, Zühd, 17 (IV, 565).

(28) Bkz. Buhârî, Rikak, 31. (VII, 187) Ahmed, I, 279, Tirmizi, Zühd, 17 (IV, 563). Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Dünya şu kimse içindir: 1) Bir kul ki, Allah onu mal ve ilim ile rızıklandırmıştır. O da bu malı ve ilmi ile Rabbı'na karşı gelmekten sakınır, sıla-i rahim yapar, akrabalarını görüp gözetir, malında ve ilminde Allah'ın hakkını bilir (ilmi ile amel eder, malından Allah yolunda infak eder). Bu, makamların en efdalidir. 2) Bir kul ki, Allan ona ilim vermiş mal vermemiştir. Bu kimse sadık bir niyyetle "malım olsaydı filan kimse gibi ben de hayır hasenat yapardım" der. Bu iki kulun ecir sevabı eşittir. 3) Bir kul ki, Allah ona mal vermiş, ilim vermemiştir. Bu kimse malını bilinçsiz olarak saçıp savurur. Bu malı ile Rabbına karşı gelmekten sakınmaz, akrabalırını görüp gözetmez, sıla-ı rahim yapmaz. Malındaki Allah'ın hakkını vermez, hayru hasenat yapmaz. Bu makamların en kötüsüdür. 4) Bir kul ki, Allah ona ne mal ne de ilim vermiştir. Bu kimse, (bir önceki madde de anlatılan insana) özenir ve der ki."eğer benim de onun gibi malım olsaydı, onun gibi amel edirdim". Bu konudaki niyyeti de (halistir) malı olsa gerçekten öyle yapardı." Bu iki grup insan günahta eşittirler." (Tirmizi, Zühd, 17 (IV, 563). İbn Mace, Zühd, 26 (11, 1413) Hadis Hasen sahihtir.)
Diğer bir hadisinde ise peyamberimiz (s.a.v.) Yüce Allah'tan şöyle rivayette bulunmuştur:
"Allah, iyilik ve kötülükleri (hasenat ve seyyiatı) yazdı, sonra bunları açıkladı. Kim bir haseneye niyet eder fakat onu yapamazsa Allah ona bu yüzden katında tam bir hasene (sevabı) yazar. Eğer bir haseneye niyyet eder ve onu yaparsa Allah ona, katında on katından 700 katına kadar hatta daha çok hasene (sevabı) yazar. Kim bir seyyieye niyyet eder fakat onu yapmaktan vazgeçerse Allah ona, katında (kötülüğü terk etmesinden dolayı) tam bir hasene (sevabı) yazar. Eğer seyyieye niyyet eder ve onu yaparsa bir kötülük (sevabı) yazar." Buhârî, Rikâk, 31. (VII, 187) Ahmed, I, 279.
Yine Peyagamberimiz (s.a.v.): "Bir kimse, gece kalkıp namaz kılmak niyyetiyle yatsa da uyuyup kalsa, ona gece namaz kılmış gibi sabaha kadar sevap yazılır..." buyurmuştur." Nesai, İbn Mace, İbn Hıbbanî rivayet etmiştir. Bkz. I. 60. Bu konuda başka örnekler için bkz. a.g.e. I, 56-60

(29) Buhârî, İman, 22 (I,13) Müslim, Fiten, 14 5. Nesâî, Tahrim, 29 İbn Mace, Fiten II. Ahmet, IV, 401

2. Ameli, iki sebep ayrı ayrı veya birlikte meydana getirebilir. Mesela bir insanın kendisinden yardım isteyen fakir akrabasına hem fakir hem de akrabası olduğu için yardım etmesi gibi. Yardım isteyen kimse fakir olmayıp da sadece akrabası olsaydı veya akrabası olmayıp da sadece fakir olsaydı yine yardım edecekti. "Akrabalık" veya "fakirlik" "yardım" için müstakil birer sebeptir. Ancak bu yardımın yapılmasında iki sebep birleşmiştir.

3. Ameli, ancak iki sebep birlikte meydana getirebilir. Mesela bir insanın hem övülmek hem de sevap kazanmak için sadaka vermesi gibi. Sadece "övülmek" veya sadece "sevap kazanmak" sözkonusu olsaydı sadaka vermeyecekti. İki sebep birleştiği için sadaka verdi. Bu sebeplerden sadece birisi iradeyi harekete geçirmeye yetmemektedir.

4. Ameli bir sebep meydana getirir, ikinci sebep birincisine destek olur, ameli kolaylaştırır. Mesela bir insanın, belirli bir zamanda bir ibadeti itiyat haline getirmesi ve bu ibadetini insanlar gördüğü zaman daha iştahla ve kolaylıkla yapması gibi. Bu kimse, insanlar görmediği zaman da bu ibadeti yapmaktadır. İnsanların görmesi, o ibadeti daha iştahla yapmasına sebep olmaktadır. İşte bu ikinci sebep, amelin yapılmasına destek olmaktadır.

Bir ameli yapmağa muharrik olan ikinci sebep, Allah'ın rızasının dışında nefse ve dünyaya yönelik bir şey ise bu ihlasa şâibe getirmektedir.(30) Bu itibarla "ihlas", iradeye uygun olarak ameli meydana getiren sebebin tek olup olmaması ile doğrudan ilgilidir. Ameli meydana getiren sebep tek olursa, bu amele, niyyet edilen bu tek şeye nisbetle "ihlas" denir. İyi de olsa kötü de olsa tek maksatla yapılan iş ihlastır. Sırf gösteriş için sadaka veren de muhlis yani halis riyakârdır. Sırf Allah rızası için veren de muhlistir. Ancak "ihlas", sırf Allah rızası için yapılan amelleri nitelemede kullanılmaktadır.

Bir amel, sırf Allah için yapıldığında "ihlas", sırf gösteriş için yapıldığında ise "şirk"tir. Her ikisinde de muharrik sebep tektir. Bu durumda bir problem yoktur. Problem, amelin meydana gelmesinde birden fazla sebebin amil olması ve amaçların çoğulması halinde sözkonusudur. Mesela:

- Oruç tutan bir insanın, hem Allah rızası hem de sağlığını korumak için niyyet etmesi,

- Hacca giden kimsenin, hem Allah rızasını hem de hava değişimini, stres atmayı ve turistik gezi yapmayı düşünmesi,

- Bir kimsenin malını ve çoluk-çocuğunu korumak için uyumamak maksadıyla namaz kılması,

- Temizlik için abdest alması,

- Yemek masrafından kurtulmak için oruç tutması,

– Dilencinin ısrarından kurtulmak için sadaka vermesi,

– Hastalanınca kendisini ziyaret etsinler diye hasta ziyareti yapması....gibi

İkinci sebepler, amelin ihlasına şâibe getirmektedir. Halbuki amelin makbul olabilmesi için ihlasla yapılması gerekmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.); "Allah (c.c.); ancak sırf kendine halis kılınarak ve sadece O'nun rızası istenerek yapılan ameli kabul eder" buyurmuştur.(31)

(30) Bkz. Gazalî a.g.e. I, 658 - 660.

(31) Ebu Dâvûd ve Nesaî rivayet etmiştir. Bkz. el-Münzirî, Abdülazîm b. Abdilkavî, **et-Terğîb ve't-Terhîb**, I, 64. Mısır, 1954. I,54

Allah rızasının dışında başka bir amaçla yapılan amelin Allah katında değeri yoktur. Peygamberimiz (s.a.v.); "Kahraman/cür'etkâr denilsin diye savaşıp ölen", "Din bilgini, hafız/güzel Kur'an okuyucusu desinler diye dini ilimleri ve Kur'an–ı öğrenip öğreten", "Cömert desinler diye malını harcayan ve istediği gibi de anılan insanların" âhirette mükafaat elde edemeyeceklerini ve bu kimselerin cehenneme atılacaklarını bildirmiştir.(32)

Bir insan, bir ameli Allah rızası için yapmaya başlar ve asıl sebep Allah rızası olur, fakat sonradan yukarıdaki misallerde olduğu gibi ikinci bir sebep buna eklenir ve bu sayede yaptığı işler kendisine daha kolay gelirse, bu kimsenin ameli "hâlis" olmaktan çıkar ve bu amele "şirk" karışmış olur.(33) Bu itibarla amelin "halis" olabilmesi için, sırf Allah'a yakınlıktan başka hiç bir amacın güdülmemesi gerekir. Allah rızasının, O'nun emir ve yasaklarına uymanın, cennetini kazanıp cehenneminden kurtulma arzusunun dışında bir amacı, sebebi, niyyeti ve dünyalık bir çıkarı ameline katan kimse, ibadetine Allah'tan başkasını ortak etmiş olur. Yüce Allah bunu nehyetmektedir:

"...Kim Rabb'ına kavuşmayı arzu ediyorsa salih amel işlesin ve Rabb'ına yaptığı ibadette O'na hiç kimseyi ortak etmesin." (Kehf, 18/110)

Peygamberimiz (s.a.v.) ise Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Ben ortakların, ortaklıktan en müstağni olanıyım. Kim bir amel yapar da onda benden başkasını ortak kılarsa ben onu da şirkini de terkederim." (34)

Bir insan, itaat olan bir ameli sırf Allah rızası için yaparsa bu ameli makbul olur ve bu amel ile sevap kazanır. Allah rızasının, O'nun emir ve yasaklarına uyma arzusunun dışında bir maksatla yaparsa bu amel bâtıl olur ve bu ameli ile sevap kazanamaz(35). Peygamberimiz (s.a.v.); "....İnsanlardan kim dünyalık (elde etmek) için âhiret ameli işlerse o kimsenin âhirette bu amelden nasîbi/sevabı yoktur." buyurmuştur(36). Böyle bir amelin sevabı olmadığı gibi sahibi lanete de uğrar.(37)

Ameli ile dünyalık isteyen kimseye Allah istediğini verir, ancak onu âhirette cehenneme atar. Âhireti isteyene de mükâfâtını verir. Şu âyetler bu gerçeği ifade etmektedir:

"Kim dünyayı dilerse dünyada ona (ve) dilediğimiz kimseye dilediğimizi hemen veririz sonra da onu cehenneme atarız. Onu kınanmış ve koğulmuş olarak cehenneme sokarız. Kim de âhireti ister ve mü'min olarak âhiret için çalışırsa, (işte) bunların çalışmaları meşkurdur (kabul edilir ve mükâfatlandırılır). Hepsine, onlara da bunlara da (dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de) Rabb'ının ihsanından veririz. Rabb'ının bağışı yasaklanmış değildir." (İsra, 17/18–20).

"Kim dünya hayatını ve ziynetini isterse, orada onlara amellerinin karşılığını eksiksiz tam olarak veririz ve orada onlar hiç zarara uğratılmazlar. İşte bunlar, âhirette kendileri için ateşten başka hiç bir şeyi olmayan kimselerdir. (Dünyada) Yaptıkları

(32) Buhârî, Müslim, Nesâî, Tirmizî ve İbn Hibban rivayet etmiştir. Bkz. el-Münzirî, a.g.e., I,62.

(33) Gazâlî, a.g.e., IV, 681–682

(34) Müslim, Zühd, 46 (III,2289)

(35) Bkz. Hâzin, a.g.e., III, 563

(36) Ahmed b.Hanbel, İbn Hıbban, Hakîm ve Beyhakî rivayet etmiştir. Bkz. el–Münzirî, a.g.e., I, 64.

(37) el–Münzirî, a.g.e., I, 66.

da boşa gitmiştir. Zaten yapacakları (amelleri de) batıldır." (Hûd, 11/15–16)

Bir kimse bir ameli hem Allah rızası hem de başka bir niyyetle yapar ve iki niyyetin kuvveti eşit olursa, bu amel de boşa gider. İki niyyetin kuvveti farklı olursa bu takdirde iki niyyetten ne tarafı ağır basarsa o nisbette ceza veya mükâfat olur. Riya ve Süm'a tarafı fazla ise amelde fayda olmadığı gibi ceza da vardır. Allah rızası fazla ise fazlalık nisbetinde mükâfat görür.(38) Çünkü Allah, hiç kimsenin iyi ve hayır olan amelini mükâfatsız bırakmaz. Şu âyet bu gerçeği ifade etmektedir.

"Gerçekten Allah, zerre kadar zulmetmez. (Eğer insanın yaptığı amel kötü ise onun cezasını adaletle verir veya şirk, küfür ve nifak hariç bağışlar). Eğer (ameli) iyi (hasene) ise ona kat kat sevap verir ve (ayrıca) kendi katından da büyük mükâfat verir." (Nisa, 4/40).

Mü'minin, emeklerinin boşa gitmemesi için imân, amel, söz, fiil ve davranışlarında ihlaslı olmaya gereken titizliği ve gayreti göstermesi gerekir.

IV– İHLÂS KAVRAMININ MA'NÂ ALANI

"İhlas" kavramı; "şirk", "nifak", "riya" ve "süm'a" ile zıd; "tevhîd", "takva", "sıdk", "istikamet", "ihsân", "livechillâh" (Allah için), "ibtiğae vechillah", "yürîdûne vechallah" (Allah rızasını istemek), "fî sebîlillah" (Allah yolunda), "iradetü'l–âhire" (âhireti istemek).... gibi kelime ve cümleler ile eş anlam ilişkisine sahiptir.

İman ve ibadetlerde ihlas; "iyyâke na'büdü" (ancak sana ibadet ederiz)(39) âyetinde olduğu gibi "hasr" cümleleri, "ellâ na'büde illallah" (yalnız Allah'a ibâdet edelim)(40), "lâilâhe illallâh" (Allah'tan başka ilah yoktur)(41) gibi "istisna" cümleleri ile de ifade edilmiştir.

"İhlas" kavramının anlamını ifade eden kelime ve ifadeler ile ilgili şu örnekleri verebiliriz:

1- "...Yalnız Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla infakta bulunursanız, verdiğiniz her hayır, size tastamam verilir ve sizler asla zulmedilmezsiniz." (Bakara, 2/272)

2- "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz." (İnsan, 76/9)

3- "Onlar ki; iman ettiler, hicret ettiler ve Allah yolunda savaştılar; onlar ki (hicret eden mü'minleri) barındırdılar ve (onlara) yardım ettiler. İşte gerçek mü'minler onlardır. Onlar için bağış ve bol rızık vardır." (Enfal, 8/74)

4- "Kim ahireti ister ve mü'min olarak ona yaraşır biçimde çalışırsa, bunların çalışmalarının karşılığı verilir." (İsra, 17/19)

5- "Ve onlar ki Rab'lerinin rızasını arzu ederek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcarlar ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte bu (dünya yurdu) nun (güzel) sonu onlarındır. Onlar adn cennetlerine girerler..." (Ra'd, 13/22-23)

Tevhid, istikamet, sıdk, ihsan, şirk, nifak, riya ve sum'a ile ilgili örnekler bundan sonraki bölümde zikredilecektir.

---

(38) Bkz. Gazalî, a.g.e., IV, 688.
(39) Fatiha, 1/5.
(40) Âl-i İmrân, 3/64.
(41) Muhammed, 47/19.

V- MUHLİS İNSAN OLMANIN ŞARTLARI

Bir insanın "muhlis" vasfını kazanabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir: [42]

1. İmân Etmesi, Her Türlü Şirkten Arınıp Tevhid Üzere Olması ve Salih Amel İşlemesi

a) Sözlükte "tasdîk etmek" anlamına gelen[42/a] " îman", din ıstılahında," Kur'an-ı ve Hz. Muhammed (a.s.)'ın haber verdiği şeyleri kalple tasdîk etmek, şeksiz ve şüphesiz kabul etmek" demektir.[42/b] "muhlis" vasfını kazanabilmek için insanın her şeyden önce îman etmesi gerekir. Mü'min olmayan insan muhlis" vasfını kazanamaz, çünkü "muhlis" vasfı, mü'minlere özgü bir niteliktir. Peygamberimiz (s.a.v), "îman nedir?" sorusuna "ihlastır" cevabını vermiştir.[43]

b) İmanın makbul olmasının şartlarından biri şirkten uzak olmak, imana şirk karıştırmamak[43/a] tevhid üzere bulunmaktır.

"Tevhîd", Allah'ı "bir" olarak kabul etmek, zatında, sıfatlarında, Rab ve ilah oluşunda hiç bir şeyi ve hiç bir kimseyi O'na ortak koşmamaktır. Buna "tevhidde ihlas" denir. Bunun zıddı "uluhîyette şirk"tir. Îmanına şirk karıştıran insan hidayete eremez.[44] Allah'tan başka ilah olmadığını ifade ettiği için "lâilâhe illallah" cümlesine "kileme-i tevhîd" "kelime-i ihlâs"; Allah'ın birliğini anlatan Kur'an'ın 112. suresine de "Sûre–i ihlâs" denilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) insana verilen şeylerin en kıymetlisinin "kelime-i ihlas" olduğunu bildirmiş[45] ve "Kıyamet gününde insanlardan şefaatime en çok mazhar olanı kalbinden ihlasla "lâilâhe illallah diyen kimsedir" buyurmuştur.[46]

Peygamberin şefaatinden en ziyade yararlanacak olanlar, hiç şüphesiz muhlis mü'minlerdir.[47] Peygamber (s.a.v.), ihlasla söylenen tevhîd kelimesinin arşa yükseleceğini bildirmiştir.

"Bir kul ihlâsla "lâilâhe illallah" derse büyük günahlardan sakındığı sürece göğün kapıları kendisine açılır ve o tevhîd-ihlas kelimesi arşa ulaşır".[48]

Hem îman ve ihlasın hem de şirk, küfür ve riyanın yeri kalptir. Bu sebeple ihlasa erebilmek için kalbin şirk, küfür, nifak ve riya şâibesinden temizlenmesi gerekir. Peygamber (s.a.v.);

"Dikkat edin cesedde bir parça vardır. O salaha ererse (iyi niyyet taşır, şirk ve riyadan uzak olursa) cesedin hepsi salaha erer. Eğer o bozulursa, cesedin hepsi bozulur. Dikkat edin o kalptir" buyurmuş[49] ve "ihlasla kalbini îmâna açan, kalbini (şirk

---

(42) Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Münzirî, a.g.e., I, 76,78.

(42/a) İbn Faris, **Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga**, I, 153. Kahire 1948 İbn Manzur, a.g.e, XIII, 21-22

(42/b) İmanın terim anlamı için bkz. Isfehanî a.g.e., 5.26. Nureddi es-Subûnî, **el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn**, S. 87. Ankara, 1978. D.i.B. Yay.

(43) Hadisi Beyhakî rivayet etmiştir. el-Münzirî, a.g.e., I, 53.

(43/a) En'am Suresinin 82. ayetinde muhtedi (hidayete ermiş) olabilmek şart koşulmuştur. Ayette söyle denilmektedir. "İman edenler ve imanlarına zulüm (şirk) karıştırmayanlar. . işte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar (muhtedi olanlar) da onlardır." Bu ayetteki "zulüm" kelimesinin "şirk" anlamında olduğunu bir öncesindeki ayet ifade ettiği gibi Peygamber (s.a.v.) de bu kelimeyi "şirk" olarak açıklamıştır. Bkz. Müslim, îman, 197. (I, 114-115)

(44) En'âm, 6/82.

(45) Ahmed b. Hanbel, I, 4.

(46) Buhârî, İlim, 33. (I, 33).

(47) Ahmet Nâim, **Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, I, 97. Ankara, 1976, D.İ.B. Yay.

(48) Tirmizî, Deavât, 127, (V, 575).

(49) Buhârî, Îman, 39. (I, 19).

şâibesinden) salim kılan, (kalbin tercümanı olan) dilini sadık, nefsini mutmain, ahlâkını mustakim, kulağını (hakkı) işiten ve gözünü (hakkı) gören yapan kimsenin kurtuluşa ereceğini" bildirmiştir.(50) Dolayısıyla kurtuluşun ve ihlasın birinci şartı îman etmek tevhid üzere olmak, Allah'tan başka ilah kabul etmemektir. "Şirk, en büyük zulümdür".(51) "Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz".(52) "Kim Allah'a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar, onun varacağı yer ateştir".(53)

c) "Mü'minin iyi bir niyetle samimi olarak Allah ve Rasûlüne itaat olan, islama ve akl-ı selime uygun olarak yapılan her türlü inanç, söz, fiil, amel ve davranış" anlamına gelen(53 /a) "salih amel" muhlis vasfını kazanmanın şartlarından biridir. "Mü'min olmayan insan "muhlis" vasfına sahip olmadığı gibi salih ameller işlemeyen mü'min de gerçek ma'nada "muhlis" olamaz. Çünkü "ihlâs", kalbin ameli olan "imân"da ve diğer uzuvların amelleri olan "ibadetler"de sözkonusudur. Nitekim peygamber (s.a.v.) "İslâm nedir?" Sorusuna, "İslâm, Allah'a ibadet etmek ve O'na ortak koşmamaktır" cevabını vermiştir.(54)

"Yahûdi ve Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız"(55) diyen ehl-i kitaba Kur'an'da mü'minlerin şöyle cevap vermeleri emredilmiştir.

"Biz, Allah'a teslim olanlarız." (Bakara, 2/136)

"Biz, O'na ibâdet edenleriz." (Bakara, 2/138)

"Biz, O'na muhlis olanlarız." (Bakara, 2/139)

Bu âyetlerde üç görev zikredilmiştir. İslâm (Allah'a O'nun emir ve yasaklarına teslim olmak), ibadet etmek ve ihlaslı olmak. İhlas, islâm ve ibadetten sonra zikredilmiştir. Çünkü ihlas iman ve amellerde söz konusudur. İman edip salih amller işleyen kimse "muhsin" vasfını kazanmış olur.

Kur'an'da, "muhlis" kelimesi "müşrik"(56), "kâfir" "nankör" ve "gaddar"(57), "âsi", "azgın", "mücrim", "mütekebbir", "zalim"(58) "sapık" ve "fasık"(59) insanların zıddı olarak zikredilmiştir. Bu, "muhlis" vasfının iman edip salih ameller işleyen şirk ve küfürden uzak olan insanlara özgü olduğunu ifade etmektedir.

2. Nifak, Riya ve Süm'ayı Terketmesi

a) "Nifak"; iki yüzlü olmak, çifte standart davranmaktır.(60) Nifak, iki kısma ayrılır. Biri "imanda nifak", diğeri de "amelde nifak"tır. "İmanda nifak"; iki yüzlü hareket etmek, küfrünü gizleyip iman ettiğini ızhar etmektir.(61) Bu, küfürdür ve böyle kimse gerçek kâfirdir, hatta kâfirden de kötüdür. Bu sebeple münafıklar, cehenemin en alt tabakasına atılacaklardır.(62) Çünkü "münafıklar (bu davranışlarıyla) Allah'ı aldatmaya çalışırlar".(63) Bunlar

(50) Ahmet, V. 147.
(51) Lokman, 31/13.
(52) Nisa, 4/48.
(53) Maide, 5/72.
53/a Salih amel kavramının anlamı için bkz. Taberi, a.g.e., XI, 20/132. Hamdi Yazır, a.g.e. III, 1740
(54) Buhârî, Îman, 3. (I, 18).
(55) Bakara, 2/135.
(56) Ankebût, 29/65.
(57) Lokman, 31/32; Mü'min, 40/14.
(58) Sâffât, 37/22-40.
(59) Sâffât, 37/69,74.
(60) Tirmizî, V, 20.
(61) R. el-İsfahânî, a.g.e., s. 502.
(62) Nisa, 4/145.
(63) Nisa, 4/142.

yerine ve duruma göre hareket ederler. Mü'minlerin yanında mü'min, kâfirlerin yanında kâfir gibi davranırlar. Mü'minlerle kâfirler arasında yalpalayıp dururlar.(64) Bu yüzden mü'minlere zararları kâfirlerden çok olur.

"Amelde nifak" ise; inançda değil, söz, fiil ve davranışlarda olur. Kalbinde gizlediği, "inkâr" değil "isyan" ise bu "amelde nifak"tır.

Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki, "dört şey her kimde bulunursa o kimde halis münafık olur. Her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet kalmış olur. Bunlar; kendisine bir şey emanet edildiği zaman hiyanet etmek, konuşunca yalan konuşmak ahdettiğinde ahdini tutmamak husumet (iddia ve davalaşma) zamanında hakdan ayrılmaktır."*

Her iki "nifak"da "ihlas"a manidir. "Nifaku't-Tekzib" (yalanlama nifakı)(66) da denilen "imanda nifak"ın diğer bir adıda "îmanda riya"dır. Münafıklar, imandaki riyalarını, söz, fiil ve davranışlarıyla tezahür ettirirler. Bu amellerinde samimi değillerdir, amaçları gösteriş yapmaktır. Niketim Kur'an'da Allah münafıkları şöyle tanıtmıştır.

"... (Onlar), namaza kalktıkları zaman üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az zikrederler." (Nisa, 4/142)

"Amelde nifak" sahipleri ise, kalpteki imanlarının gerektirdiği söz, fiil ve davranışların tersini yaparlar, imandaki ihlası ve samimiyeti amelde göstermezler. İman; emin, doğru sözlü, ahde vefa sahibi ve hakka uygunluğu gerektirir, aksi davranış, samimiyetsizliktir. İman ettiği halde, dini kurallara uymayan, içki, kumar, zina, faiz, rüşvet... gibi haramları işleyen, namaz, oruç, zekat... gibi emirleri yerine getirmeyen insan "muhlis" vasfını kazanamaz. Çünkü "İhlas" ancak iman edip ibadetleri ifa ederken sözkonusu olur. Günahkâr insan "muhlis" olamaz. Zira, günahkâr insan şeytana uymuştur. Halbuki Kur'an'da "ihlasa erdirilmiş kullar" şeytanın iğvasından istisna edilmiştir. "İblis;

–"Rabb'im, beni azdırmandan ötürü andolsun ki (ben de) onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracağım" Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kullar haric" demiştir." (Hicr, 15/40. Bkz. Sâd 39/82-83). "İhlasa erdirilmiş kullar"dan maksat da; iman, ibadet ve itaatında ihlaslı olan seçkin kullardır.(67)

Sâffât Suresinin 40. ayetinde "Allah'ın ihlaslı kulları" (ibâdallâhi'l-muhlasin) "zalim"(68) "azgın" (tâgî-gavî)(69) "mücrim"(70) ve "mütekebbir"(71) kimselerden istisna edilmiştir.

b) İnsanın ibadetlerinde Allah rızasından ve O'nun emir ve yasaklarına uyma düşüncesinden başka bir amaç gütmek; mal, mülk ve makam elde etmek, şan ve şöhret kazanmak, beğenilmek ve övülmek gibi maksatlarla ibadetini insanlara göstermek, "riyâ", duyurmak da "süm'a"dır.

---

(64) Nisa, 4/143.

(65) Buhârî, ilim, 24. (I, 14). Tirmizî, îman, 14. (v. 20) Tirmizî, "Bu, amelde nifaktır", demiştir.

(66) Tirmizî, V.20.

(*) Buhârî, İlim, 24. (I.14).

(67) Hâzin, a.g.e., III, 563.

(68) Sâd, 38/22.

(69) Sâffat, 37/30,32.

(70) Sâffat, 37/34.

"Süm'a" ve "riya", gizli ve küçük şirktir. Yüce Allah (c.c.);

"Rabb'ine kavuşmayı arzu eden kimse salih amel işlesin ve Rabb'ına ibadetinde kimseyi O'na ortak etmesin" (Kehf, 18/ 110) buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) de

"Sizin için korktuğum şeylerin en korkuncu, küçük şirktir." demiş, "küçük şirk" nedir?" Ya Rasulallah! diye sorulması üzerine "riyadır" cevabını vermiş ve kıyamet günü Allah, insanlara amellerinin mükafatını verdiği zaman gösteriş yapanlara, "dünyada kime gösteriş için amel ettiniz ise gidin onlara, bakın bakalım onların katında mükâfaat bulabilecekmisiniz der" buyurmuştur.(72)

Bir başka hadisinde ise "ümmetin şirkini", "onlar güneşe aya ve taşa tapmazlar fakat amelleriyle gösteriş yaparlar"(73) diye tarif etmiştir.(74)

Allah Kur'an'da ısrarla Allah'a ibadetin ihlas ile yapılmasını istemiştir: Peygamberine hitaben;

"(Ey Rasûlüm!) Şüphesiz Kitabı (Kur'an'ı) sana hak olarak indirdik. O halde sen dini Allah'a halis kılarak (ihlasla) ibadet et" (Zümer, 39/2)

"(Ey Peygamberim!) De ki "Ben dini Allah'a halis kılarak Allah'a ibadet etmekle emrolundum" (Zümer, 39/11).

"De ki: Ben dinimi O'na halis kılarak (ihlasla) Allah'a ibadet ediyorum" buyurmuştur (Zumer, 39/14).

Bu emir sadece Peygambere özgü değil bütün insanlar için sözkosudur.

"Onlara dini yalnız O'na halis kılarak ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmeleri, namaz kılıp zekat vermeleri emredildi. (İşte) dosdoğru din budur." (Beyyine, 98/5)

"Dini O'na halis kılarak Allah'a ibadet etmek", iman ve amellerde şirk, riya ve sum'ayı terketmektir.(75)

İbadetlerin başı; tevhidde ve Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmada ihlas sahibi olmaktır(76) Çünkü "ihlas", ibadetlerin makbul olmasının şartlarından biridir.(77) Peygamber (s.a.v.),

"Allah, ameli ancak ihlasla ve Allah rızası için yapıldığında kabul eder." buyurmuştur.(78)

Riya ve süm'a ihlassız olarak yapılan ibadetler, sahibine sevap kazandırmaz.

Kur'an'da altı ayette "duanın ihlasla yapılmasından" söz edilmiştir.(79) "İhlas ile Allah'a dua etmek"; her isteğini sadece Allah'a arzetmek, araya vasıta koymamak, duasında samimi, riya ve süm'adan uzak olmaktır. Allah Kur'an'da Ancak bu şekilde yapılan duaları kabul ettiğini ve insanları sıkıntı ve azaptan kurtardığını bildirmiştir.(80)

---

(71) Sâffat, 37/35.

(72) Ahmed, V, 428-429.

(73) Ahmed, IV, 124.

(74) Süm'a ve riya ile ilgili hadisler için bkz. Buhârî, Rikak, 36, (VII, 189). Müslim, Zühd, 47 (III, 2289). Ahmet, III, 500.

(75) Beydâvî, a.g.e., VI, 298.

(76) Hazîn, a.g.e., VI, 298.

(77) Diğer şartlar: iman, niyyet ve şeriata uygunluk.

(78) Nisâî, Cihad, 24 (V, 25).

(79) A'raf, 7/29; Yunus, 10/22; Ankebût, 29/65; Lokman, 31/32, Mü'min, 40/14,65.

(80) Yunus, 10/22, Ankebût, 29/65, Lokman, 31/32.

3. Mustakîm Olması

"Mustakîm"; sözlükte, "doğru, düzgün ve eğriliği bulunmayan şeye"(81) din ıstılahında ise; "imanında, amelinde, ahlakında, söz fiil ve davranışlarında dosdoğru olan kimseye" denir.(82)

Bir kimsenin "muhlis" vasfını kazanabilmesi için niyyetinde dolayısıyla iman ve amelinde dosdoğru olması gerekmektedir. "Dosdoğru" olmanın ölçüsü; Kur'an, sünnet ve akl-ı selimdir. İman ve amelde dosdoğru olmak tevhid üzere bulunmak, şirki, riyayı ve süm'ayı terketmek, emredileni emredildiği şekilde yapmaktır.

" (Ey Peygamberim!) De ki: (Ey İnsanlar!) Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyolunuyor. Öyleyse O'na yönelin (O'nu tek ilah kabul edin, dosdoğru olun) On'dan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline." (Fussilet 41/6) buyran ve "Rabbımız Allah'tır deyip sonra da dosdoğru olanlara, korku olmadığını, onların üzülmeyeceklerini ve onların cennet halkı olduğunu"(83) bildiren Yüce Allah Peygamberine ve mü'minlere

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Seninle birlikte tevbe edenler de (dosdoğru olsun). Aşırı gitmeyin" (Hud, 11/112) emrini vermiştir.

Süfyan b. Abdullah es-Sakâfî

–"Ya Rasulallah"! "Bana öyle bir emir söyle ki onu yapayım" dedim o da;

–"Rabbim Allahtır de sonra dosdoğru ol" buyurdu demiştir.(84)

İnsanın Allah'ın rızasını neticede cennet ve nimetlerini kazanabilmesi "iman edip dosdoğru olmasına" bağlıdır. "İhlas", İnsanın niyyetinde dosdoğru olmasıdır. Niyyetinde dosdoğru olmayan insanın inanç ibâdet, söz, fiil ve davranışı da dosdoğru olmaz. Nitekim Peygamber (s.a.v.) "Kalbi dosdoğru ol-

---

(81) Levis Me'luf, el-Müncid, s. 663.

(82) Beydâvî, a.g.e., III, 366.

(83) Ahkâf, 46/13-14; Fussılet, 41/30.

(84) Tirmizî, Zühd, 60. (IV, 607). İbn Mace, Fiten, 12 (II, 1314). Hadis, Hasen sahihtir. Süfyan b. Abdullah'dan rivayet edilen bu hadisi müslim, Darimî, ve Ahmet b. Hanbelde kitaplarında zikretmişlerdir. Rivayetlerin aralarında küçük de olsa farklılıklar vardır. Müslim'in rivayeti; "Ya Rasulallah, "islâm hakkında bana bir söz söyleki onu senden başka kimseye sormayayım" dedim. O da "Allah'a iman ettim de ve dosdoğru ol" (îman, 62. (I, 65) Dârimî'nin rivayeti, "Ya Rasulallah, îslâmda bana bir amel bildir ki onu başka kimseye sormayayım" dedim. O da "Allah'a karşı gelmekten sakın, sonra dosdoğru ol." (Rikak, 4, s. 694) diğer bir rivayeti ise "Ya Rasulallah, bana bir şey emret, ona sarılayım" dedim O da "Rabbim Allah da dosdoğru ol" (Rıkak, 4, s. 694) Ahmed b. Hanbel'in rivayeti, "Ya Rasulalllah, İslâmda bana bir emir bildir, ki onu senden sonra kimseye sormaayım" dedim. "Allah'a iman ettim de sonra dosdoğru ol" (III, 413) diğer bir rivayeti ise "Ya Rasulallah, bana bir emir söyle ona yapışayım" dedim. "Rabbım Allah de sonra dosdoğru ol" (III, 413) şeklindedir.

Ahmed Serdaroğlu'nun "İhya" tercemesinde, "Peygamber (s.a.v.)"e ihlastan soruldu. (ihlas) "Rabbım Allah demen sonra emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır." Cevabını verdi, denilmektedir. Dipnotta bu hadisi Tirmizi ve İbn Mace'nin rivayet ettiği belirtilmiştir. Ancak, Tirmizi ve ibn Macede bu şekliyle değil yukarıda zikredildiği şekliyle mevcuttur.

Haris Muhasibî, "Sadık o kimsedirki halk nazarındaki itibarının hepsi insanların gönlünden çıksa bana hiç aldanmaz pekçok güzel ameli olsa halkın bunu bilmesini istemez" demiştir. Kuşeyri, a.g.e. S. 116. İşte bu, ihlastır.

madıkça kulun imanı dosdoğru olmaz dili dosdoğru olmadıkça de kalbi dosdoğru olmaz" buyurmuştur.(85)

4. Muhsin olması

"İhsan" kavramının anlamlarından birisi,(86) yaptığını iyi, sağlam ve güzel yapmaktır. Peygamberimiz (s.a.v.) ihsanı, "Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmektir" şeklinde tanımlamıştır.(87)

"İhlas", iman ve ibadet görevini, Allah ve Peygamberin istediği şekilde ve en güzel bir niyyetle ifa etmektir. Dolayısıyla "ihlas"ın bu anlamı, "ihsân" kelimesinin yukarıdaki anlamıyla örtüşmektedir. Nitekim Kur'an'da peygamberler anlatılırken "mü'min", "muhsin" ve "muhlis" vasıfları birlikte zikredilmiştir.(88) "İhlas", niyyetle ilgili olduğu için niyyetini iyi yapmayan yani Allah rızasının, O'nun emir ve yasaklarına uymanın dışında bir amaç güden insan niyyetinde "muhsin" dolayısıyla "muhlis" olamaz.

Kur'an'da "muhsin" kelimesinin "muhlis" anlamı da vardır. Mesela Hac suresinin 37. ayetinin sonunda geçen "muhsin" kelimesi "muhlis" anlamındadır.(89)

5. Sadık Olması

Sözlükte, "doğru sözlü olmak, va'd ve vaîdini yerine getirmek, öğüt ve sevgide ihlaslı olmak, doğru haber vermek, doğruluk,(90) hükmün vâkaya uygun olması"(91) demek olan "sıdk" kavramı din istılahında; "insanın ahvalinde şâibe, inancında şüphe, amelinde ayıp olmaması",(92) söz, fiil ve davranışlarında dürüst olması demektir.

Bir insanın "muhlis" vasfını kazanabilmesi için; özünde, sözünde, niyyetinde, iman ve amelinde doğru olması; yalanı, hileyi, ihâneti ve sadakatsizliği bırakması gerekir. Aksi davranış nifak alametidir. Nitekim Peygamber (s.a.v.):

"Münafığın alâmeti üçtür. Konuştuğu zaman yalan konuşur, itimat edildiği zaman hainlik eder, söz verdiği zaman sözünde durmaz" buyurmuştur.(93)

"Nifak" ise "ihlas"ın zıddı olup samimi olmamaktır. Kur'ân'da; niyyet, iman ve amelinde samimi ve sadık olan muhlis mü'minlerin zıddı olarak münafıklar zikredilmiştir.(94)

Niyyetinde dürüst ve samimi olmayan muhlis olamaz.

Zünnun Mısrî "ihlâs, ancak ihlasta sıdk ile ve buna sabırla tamam olur. Sıdk ise, ancak sıdkda ihlas ve bunu devam ettirmekle olur" demiştir.(95)

---

(85) Ahmet, III, 198.

(86) İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 115. Asım Efendi, a.g.e., IV, 90. İhsan kavramının anlamı için bkz. İsmail Karagöz, **Kur'an'da Dört Kavram**, s. 70 vd. Ankara, 1997.

(87) Buhârî, Îman, 37. (I, 18)

(88) Saffât, 37/74,80,81,128,131,132.

(89) Beydâvî, a.g.e., IV, 309.

(90) Levis Me'lûf, a.g.e., s. 419-420

(91) Şerif Cürcânî, a.g.e., s. 132.

(92) Şerif Cürcânî, a.g.e. s. 132.

(93) Buhârî, şehâdet, 28. (III, 162). Müslim, îmân, 107,109. Tirmizî, îmân, 14.

(94) Ankebût, 29/3; Ahzab, 33/24.

(95) Kuşeyrî, a.g.e., s. 113,116.

Bir insanın göründüğü gibi olması veya olduğu gibi olması sıdk ve ihlastır.

6. Muttaki Olması

Sözlükte, "kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, sakınmak, kendini korumaya almak, bunun gereği olarak korkmak ve çekinmek" demek[96] olan "takva" sahibine "muttaki" denir. Bir insanın muttaki olabilmesi için iman edip, şirk, nifak ve küfürden sakınması, Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına riayet etmesi, dünya ve âhirette kendisine zarar verecek şeylerden sakınması[97] Dolayısıyla "muhlis" olabilmek için de niyyetini, îman ve ibâdetlerini şirk, nifak, riya ve süm'adan koruması gerekir.

"Takva" kavramının Kur'an'daki anlamlarından birisi de "ihlas"tır,[98] mesela Hac Suresinin 37. ayetinde geçen "takva" kelimesi "ihlas"[99] anlamındadır.[100]

"Onların (kurbanların) ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşmaz, fakat sizin takvanız (ihlasınız) ona olaşır (kabul edilir)." (Hac, 22/37).

SONUÇ

Mü'minlere özgü bir nitelik olan ihlas üzerinde Kur'an'da ısrarla durulmuş ve "dini Allah'a halis kılarak ibâdet edilmesi" emredilmiştir.

Sözlükte, "halis kılmak, halis olmak, özünü almak ve seçmek" anlamına gelen "ihlas" kavramı, din ıstılahında; "her türlü dinî görevleri hâlis ve iyi bir niyyetle Allah için yapmaya; şirk, nifak, riya ve süm'a gibi şâibelerden uzak, söz, fiil ve davranışlarında samimi ve dosdoğru olmaya" denir.

Kalbe ait bir amel dolayısıyla kul ile Allah arasında bir sır olan "ihlas"; imân ve ibâdetlerin kabul olmasının şartlarından biridir.

İbadetlerinde Allah'ın rızasını gözetme, O'nun emir ve yasaklarını yerine getirme, niyyet ve düşüncesinden başka bir amaç güden insan ihlasını yitirmiş olur. İhlassız amel makbul değildir. Bu itibarla her mü'min, muhlis olmak zorundadır.

Bir insanın muhlis olabilmesi için;

1. İmân etmesi

2. Her türlü şirkten arınıp tevhid üzere olması,

3. Salih ameller işlemesi,

4. İki yüzlülüğü (nifakı), ibadetlerini insanlara göstermeyi (riyayı) ve duyurmayı (süm'ayı) terketmesi,

---

(96) Razî Fahruddin, **Mefâtihü'l-Ğayb**, II, 20, İst. 1037; Hamdi Yazır, a.g.e., I, 168.

(97) Taberî, a.g.e., I, 1/99-100. Tûsî, Muhammed b. Hasan, **Tıbyan**, II, 592, Necef, tarihsiz Tabrassî, Ebu Ali el-Fadl, Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, I, 37, Tahran, 1975.

(98) Râzî, a.g.e., II, 20.

(99) Bkz. Beydâvî, Nesefi, Hazin, a.g.e., IV, 309.

(100) İhlas-tevhid anlamına gelen ittika-takva kelimelerinin geçtiği ayetler için bkz. Bakara, 2/41; Tevbe, 9/108; Yunus 10/64, Yusuf 12/57 Bkz. Dâmeğânî, Hüyesin b. Muhammed, Kâmüsü'l-Kur'an, Beyrut/1977.

5. Niyyetinde dolayısıyla îman, ibâdet, söz, fiil ve davranışlarında dosdoğru olması,

6. Niyyetini, Allah ve Peygamberin istediği gibi en iyi bir şekilde yapması, muhsin ve muttaki olması gerekir.

"İhlas", her işin başıdır. İhlassız amel, boşuna kürek çekmektir. İhlası kaybeden insan şeytanın kandırıp azdırmasından kendini kurtaramaz. Riyâkâr insan, iyi amel yaptığını zanneder, halbuki ihlas olmadığı için amelleri boşa gitmiş neticede ziyana uğrayanlardan olmuştur.

Muaz b. Cebel'in (ö. 18/639) Yemen'e gönderileceği zaman, "Yâ Rasulallah, "bana öğüt ver" demesi üzerine, (Peygamber (s.a.v.) "dininde (iman, ibadet, söz, fiil ve davranışlarında) ihlaslı ol, az amel sana yeter" buyurmuştur. (Hakîm, el-Münzirî, a.g.e. I/54.

İhlas, güvenin ve huzurun temelidir. Bu sebeple islâmın istediği huzurlu bir ailenin ve toplumun oluşabilmesi için o aile ve toplumun ihlaslı fertlerden oluşması gerekir. İki yüzlü, samimiyetsiz, riyâkâr, sahtekâr, hilebaz, çıkarcı, yağcı ve kötü niyyetli insanlardan oluşan bir aile ve toplum, güvensiz ve huzursuzdur.